

Tahâ Hüseyin'in Duâu'l-Keravân Romanında Kadın Olgusu

The Phenomenon of Women in Taha Hussein's Novel Duâu'l-Keravân

ÖZET

Modern Mısır edebiyatında Batılılaşma süreciyle başlayan toplumsal değişim romanının konusu olmuş, ilk örneklerinden itibaren kadın başta olmak üzere modernite ve Mısır'ın sosyal ve siyasal yapısından kaynaklanan problemler sorunsalları arasında yer almıştır. İlk dönem roman yazarları arasında adı geçen Tahâ Hüseyin, dini literatüre hakimiyeti yanında sorgulayıcı bakış açısıyla olguları değerlendirmiş, yazdığı romanlarda tevekkül anlayışını sorunsallaştırmıştır. Yazar 1934 yılında yayınlanan Duâu'l- Keravân (Keravân Kuşunun Çağrısı) adlı romanda farklı kadın karakterlerle bu olguyu tartışırken Mısır'ın Batılılaşma sürecinde modernite ile toplumsal yapıdan kaynaklanan tabakalaşma olgusuna da yer vermiştir. 20. Yüzyılın ilk yarısında romanın ana sorunsallarından olan kadının birey olma hakkı ile toplumsal ve siyasal yapıda yaşanan problemlerin nedenleri arasında gösterilen tevekkül anlayışı romanda aynı karede yer almakla öğrenilmiş çaresizliğin yıkıcı gücü eylem ön plana çıkmaktadır. Çalışmada yazarın olay örgüsü içinde yer verdiği kadın karakterler üzerinden bireyin tercihleriyle yaşamını inşa etme gücüne yaptığı vurguya işaret edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mısır, Edebiyat, Tahâ Hüseyin.

ABSTRACT

In modern Egyptian literature, the social change that started with the Westernization process has been the subject of the novel, and the problems arising from modernity and the social and political structure of Egypt, especially women, have been among its problematics since its first examples. Tahâ Hussein, who is mentioned among the first period novelists, evaluated the phenomena with a questioning perspective in addition to his command of religious literature, and problematized the understanding of tawakkul in his novels. In the novel Duâu'l- Keravân (Curlew's Prayers) published in 1934, the author discussed this phenomenon with different female characters and also included the phenomenon of stratification arising from modernity and social structure in Egypt's Westernization process. In the first half of the 20th century, the woman's right to be an individual, which is one of the main problematics of the novel, and the understanding of reliance, which is shown among the causes of the problems experienced in the social and political structure, are in the same frame in the novel, and the destructive power of learned helplessness comes to the fore. The study will point out the author's emphasis on the power of the individual to build his/her life with his/her choices through the female characters in the plot.

Keywords: Egypt, Literature, Taha Hussein

GİRİŞ

Mısır'da 1789 yılında Napolyon istilasıyla başlayan Batılılaşma süreci, toplumsal yaşamdan edebiyata hayatın tüm alanında değişime kapı aralarken din ve geleneğin modernite ile kurduğu ilişki bu değişimin ivmesini belirlemiştir. Napolyon'un işgaline son vermek için gönderilen Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'ı Osmanlı'dan bağımsız bir sınıra kavuşturma arzusu ile destek verdiği bu süreçte modern eğitim veren okulların açılması, yurt dışına öğrenci heyetlerinin gönderilmesi ile Batılı yaşam tarzına aşına bir nesil doğmuş, moderniteyi kendi ülke şartlarıyla kıyaslayan gençlerin başlattığı tartışma pek çok sorunsalı gündeme taşımıştır.²

Erkeğin ne kalbinde ne sofrasında saltanatı olmayan, sessiz çılgılığı boğazına hapsolmuş, varlığı hizmet davranışlarıyla sınırlı Mısır kadınının gölge silueti karşısında istila sırasında şuh kahkahalarla binek arabalarda salınan Fransız kadınlarının sokakları dolduran görüntüsü (Cevher 1958:161) bu karşılaşmanın ilk basamağını oluşturur. Fransa'ya giden öğrenci heyetine başkanlık eden Rifâa Râfi et-Tahtâvî'nin³ (1801-1873) bu ülkede bulunduğu sırada şahit olduklarını dile getirdiği *Tahlisu'l-İbriz fi Telhisu'l-Bâriz* (1834) adlı eseri kadın olgusunun

Asiye Çelenlioğlu¹

How to Cite This Article

Çelenlioğlu, A. (2023). "Tahâ Hüseyin'in Duâu'l-Keravân Romanında Kadın Olgusu" *International Social Sciences Studies Journal*, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:112; pp:7164-7170. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sssj.69830>

Arrival: 03 April 2023
Published: 30 June 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Doç. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, İstanbul, Türkiye. ORCID: 0000-0003-3197-592X

² Mehmed Ali Paşa bu amaca yönelik olarak modern bir ordu ve donanma oluşturmaya önem vermiş, bunun için gerekli olan harp, tıp, veterinerlik, eczacılık ve mühendislik okullarını kurmuştur. Bu okullara başlarda çoğu İtalyan, Fransızlardan oluşan hocalar öğretmenlik yaparken Mısırlıların buralarda eğitim verebilmesi için dil okulları açmış ve yurt dışı öğrenim burslarını başlatmıştır. Umer ed-Dusûkî, *Fi'l-Edebi'l-Hadis*, C: 1, Kahire, Matbaatu'l-Lecenetu'l-Beyan, 1966, s. 18; Abdülaziz Çavuş, *el-İtticâhât es-Siyasiyye ve'l-Fikriyye fi'l-edebi'l-Arabiyyi'l-Mısır*, Kahire, Dâru'l-Mektebi'l-Endülüs, 1929, s. 38; Daha fazla bilgi için bkz. A. el-Muhâfaza, *İtticâhâtu'l-Fikriyye inde'l-Arap fi Asri'n-Nahda*, Beyrut, el-Ehliyye li'n-Neşri et-Tevzi, 1987, s 201-204.

³ Hayatı hakkında bakınız Cemâleddin eş-Şeyyâl, *Târîhu't-Terceme ve'l-Hareketi's-Seğâfiyye fi 'aşri Muhammed 'Ali*, Kahire, Dâru'l-Mektebi'l-Endülüs, 1951, s. 119-146.

bir sorunsala dönüşmesini sağlayan eserlerdendir. Tahtâvî bu eserinde yeterli sandalye olmadığı durumlarda bir mecliste oturma önceliğinin kadınlarda olduğunu, arkadaş ziyaretlerinde evin erkeğinden önce kadınına selam verildiğini yazmış (Tahtavi 2011:136), başarılı işlere imza atan kadınlara işaret ettikten sonra “‘*Erkeğin güzelliği aklında, kadının güzelliği dilindedir.*’ sözü bu ülke için geçerli değil.” (Tahtavi 2011:105) demiştir.

Böylelikle toplumsal yaşamda varlığı fark edilen kadının eğitimi, eş seçme özgürlüğü ilk tartışılan konular arasında yer alırken bu tartışmada dinden ziyade gelenekler belirleyici olmuştur. Kadının eğitimi Tahtâvî, Selîm el-Bustânî (1848-1883), Ahmet Faris eş-Şidyâk (1804-1887), Kevâkibî (1855-1902), Şiblî Şemîl (1850-1917) gibi pek çok âlimin hem fikir olduğu konular arsında yer alırken bunun ev işlerini destekleyen ve eşinin evdeki konforunu artıracak temel eğitimle sınırlı kalması yine müşterek düşünceler arasındadır (el-Muhâfaza 1987:189-192). Kadını birey olarak olumlayan, peçesini kaldırarak (Emîn 2012:70) toplum hayatına katılmasını, kadının düşüncesinde, iradesinde ve yaptıklarında özgür olmasını savunan Kâsım Emîn ise bu düşüncelerini *Tahrîrü'l-Mer'e* (1899) ve *el-Mer'etü'l-Cedide* (1900) adlı iki kitapta toplamıştır.

Toplumsal alanda yaşanan bu gelişmelere paralel olarak çeviri faaliyetleriyle başlayan roman sanatı, gazete tefrikalarıyla geniş okuyucu kitlesine yayılmış, dil yeni mefhumları ifade edecek şekilde zenginleşip sadeleşirken roman sanatı Mısır insanını anlatan bir forma bürünmüştür. Söz konusu dönemde Muhammed Hüseyin Heykel'in ilk Mısır romanı kabul edilen *Zeynep* (1914) adlı eserinin kadının evliliği konusunu ele alması toplum edebiyat ilişkisinin önemli bir kanıtıdır. İlk dönem roman yazarlarından Mahmûd Tâhir Lâşîn (1894-1954), İbrahim el-Mâzinî (1889-1949), Tevfik el-Hakîm (1898- 1987), Abbâs Mahmûd el-Akkâd (1889-1964), Mahmûd Teymûr (1894-1973) ve Tahâ Hüseyin (1889-1973) bu olguyu kaleme aldıkları eserlerinde sorunsallaştırırken sürecin I. Dalga kadın hareketine paralel geliştiği görülür. Hâkim bakış açısı kadının erkeğe konfor alanı sağlayacak bir donanım ve eğitime sahip olması ana fikrinde temellenirken kadın düşmanlığıyla bilinen Tevfik el-Hakîm'in istisnai tutumu yanında Tahâ Hüseyin'in⁴ bu sorunsalı daha geniş yelpazede ele almıştır.

Tahâ Hüseyin kadının sessizliğini bir çılgına dönüştürdüğü *Şeceratu'l-Bûs* (1944)⁵ adlı romanında ele aldığı sorunsallardan biri çok eşlilik olmuştur. Bu olguya karşı farklı kadın tutumları ve duygu durumlarına şahit olduğumuz eserde karakter zenginliği konuya derinlik kazandırırken *Duâ'u'l-Keravân* romanındaki aciz ve muktedir olma çizgisinde hayat verdiği farklı tiplerle bireyin yaşamını inşa etme gücüne vurgu yapmaktadır. Söz konusu dönemde roman sanatında kalem oynatan yazarlar arasında roman özelliklerine sahip olma açısından eserleri tartışılacak olan Tahâ Hüseyin'in 20. yüzyılın ilk yarısında Mısır toplum yapısındaki sorunsalları belirleme ve ele aldığı hikayelerde kurgulama özelliği diğerlerine göre daha başarılı gözükmektedir.

Tahâ Hüseyin'in sorgulayıcı bakış açısı, Mısır'da eğitimi konu edindiği *Edîb* (1935)⁶ romanında olduğu gibi diğer eserlerinde de görülmektedir. Felsefeye olan ilgisinden de kaynaklanabilecek bu durum sadece roman sanatı için değil Mısır'ın sosyal zeminde yaşadığı tüm sorunlar için farklı bir bakış açısı oluşturmuştur.⁷

DUÂU'L-KERAVÂN

Mısır'ın coğrafi ve siyasi şartlarının sonucu olarak şekillenen yaşam biçimi Batılılaşmayla birlikte yadsınmaya başlarken örf ve geleneğin şekillendirdiği kadın ve aile dikkat çeken unsurların başında gelir. Devlet eliyle sulama yapılan toprakların büyük kısmı az sayıda ağa ve beyin elinde olduğu Mısır köylerinde az miktarda toprağa sahip köylü vergi yükü altında ezilirken geri kalan büyük oran geçimini marabalıkla karşılamaktadır. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde bir mısır koçanına bedenini satan köy kızlarını sorunsallaştıran ve köy romancısı olarak anılan

⁴ Taha Hüseyin 1889 yılında Mısır köylerinden birinde doğmuştur. Küçük rütbeli memur olan babanın yedi çocuğundan biridir. Üç yaşında görme yetisini kaybeden Taha Hüseyin keskin zekâsıyla eğitim hayatına devam edebilmiştir. Küttapta Kur'an hıfzını tamamladıktan sonra kardeşleri gibi Ezher'e gidebilmek için klasik eserleri okuyarak hazırlanmıştır. 13 yaşında başladığı Ezher'de nahiv ve dini ilim tahsil ettikten sonra Müberred'in "Kâmil" ve Ebû Temmâm'ın Hamâse'si gibi Arap Edebiyatı klasiklerini okumuştur. Kadının özgürlüğünü savunan Muhammed Abduh ve Kâsım Emîn'in fikirleriyle el-Ceride gazetesinde yeni siyasî, ahlâkî ve toplumsal ölçüler ortaya koyan Lütfî es-Seyyid'den etkilenmiştir. 1908 yılında ilk Mısır üniversitesi açıldığında büyük bir heyecanla konferanslara katılmış, Avrupalı hocalardan dinlediği dersler onu edebiyat araştırmalarına sevk etmiştir. Ebû Alâ hakkında hazırladığı çalışmayla doktorasını tamamlayan Taha Hüseyin yurt dışına gönderilen öğrenci heyetiyle bir yıllığına gittiği Monopoli'de tarih eğitimi almış, üniversitenin içine düştüğü mali sıkıntılar nedeniyle geri çağıldıktan üç ay sonra yeniden Paris'e hareket etmiştir. Sorbon Üniversitesi ve Collega de France'da tarih, edebiyat, felsefe ve sosyoloji dersleri almış, Yunanca ve Latince öğrenmiş, eğitimi sırasında kendisine yardımcı olan Fransız bayanla evlenmiştir. İbn Haldûn sosyolojisi üzerine yaptığı çalışma ile ikinci kez doktorasını tamamlayan Taha Hüseyin I. Dünya Savaşından sonra Mısır'a döndüğünde üniversitede ders vermeye başlamıştır. Gazetede Yunan Edebiyatı, Aristoteles felsefesi hakkında yazılar yazmış, Arap şiiri ve Abbâsi dönemi edebiyatıyla ilgili yazdığı makaleler nedeniyle eleştirilmiştir. 1924 yılında devlet üniversitesi açıldığında Arap Dili Edebiyatı Bölümünde dersler vermiş, yaptığı çeviriler ve telif eserlerle eğitim ve kültür hayatına katkı sağlamıştır. 1926 yılında Decart'ın her şeyden şüphe ederek gerçeğe ulaşma yöntemiyle kaleme aldığı "Cahiliye Şiiri" adlı çalışma Mustafa Sâdik er-Râfî başta olmak üzere pek çok Ezher şeyhinin tepkisine rağmen basılmıştır. İsmail Sıdkî döneminde üniversiteden ayrılarak VEFD'e katılan Taha Hüseyin Kevkebu's-Şark gazetesinde yazmaya başlamıştır. 1934 yılında tekrar üniversiteye dönmüş ilmi, fikri ve edebî pek çok eser telif etmiştir. 1950 yılında eğitim bakanı olmuş 1972 yılında vefat edinceye kadar Mısır kültür hayatının gelişmesine katkıda bulunmuştur. Daha fazla bilgi için bkz. Şevkî Dayf, *el-Edebu'l-Arabiyyi'l-Muâsir fi Mısır*, Kahire, Dâru'l-Meârif, 1961; Tahâ Hüseyin, *Eyyâm*, Cilt: I-II-III, Kahire, Müessesetu'l-Ehrâm, 1992.

⁵ Tahâ Hüseyin, *Şeceratu'l-Bû's*, Kahire, Müessesetu'l-Hindâvî li't-Ta'lim ve's-Sekâfe, 2013.

⁶ Tahâ Hüseyin, *Edîb*, Kahire, Müessesetu'l-Hindâvî li't-Ta'lim ve's-Sekâfe, 2014.

⁷ Onun, *Müstakbelü's-Sekâfe fi Mısır* adlı eserinde (I-II, Kahire 1938) eğitim sorununu tartıştığı görülür.

Abdurrahmân eş-Şarkâvî (1920-1987) ikinci büyük dünya savaşı yıllarında Mısır'a akın eden İngiliz askerlerinin yanına hizmetçi olarak giden köy kızlarını *Kulûb Hâliye* (1956)⁸ romanında konu edinmiştir.

Genel olarak köy hayatını konu edinen romanlara bakıldığında çiftçi kesimin aristokrat evlerdeki kadınların yaşantısından dini ve örfi anlamda belirgin çizgilerle ayrıldığı görülür. Heykel'in *Zeyneb* (1914)⁹ romanında büyük topraklara sahip bey kızı sokağa çıkma özgürlüğüne sahip değilken köy kızlarının çalışma şartlarına binaen erkeklerle birlikteliği mazur görülen bir durumdur. Dinin ve geleneğin tabakalaşmayla şekillendiği bu yapıda fakir kızların zengin bekâr evlerinde hizmetçi olarak çalışması alışılmış bir durum haline gelmiştir. Her tabaka kendi içindeki normlarla şekillenirken tartışmasız kırmızı çizgi olan kadın namusu kendisinden ziyade velisine emanet edilmiş ve bu kutsal olgunun ihlali kan ile ödenmiştir.

Yukarıda ifade edildiği şekliyle doğulu toplumlarda, dinden ziyade geleneğin şekillendirdiği toplumsal yapıda, kadın olgusunu farklı karakterlerle işleyen ve varoluşçu bakış açısıyla bireylerin kendi hayat sorumluluklarını alması felsefesinde kalem oynatan Tahâ Hüseyin'in söz konusu romanı, kadına 'iradesini kullanarak kadın olma hakkına sahip çıkacağını' öğreten eşsiz bir eserdir. Secîlî bir üslupla kaleme alınmış roman 135 sayfadan oluşmaktadır. Tahâ Hüseyin'in belki de anlattığı hikâyeye muvâfık olarak kullandığı üslup zaman zaman okuyucu üzerinde olumsuz bir tesir uyandırır da dili kullanmadaki becerisi tartışılmazdır.

Taha Hüseyin'in *Duâu'l-Keravân (Keravân Kuşunun Çağrısı, 1934)* adlı eseri küçük hacmine rağmen 20. yüzyılın ilk yarısında toplumsal yapıya getirdiği çok yönlü eleştiri ile önemli bir güce sahiptir. Modernite, eğitim, fakirlik, örf ve gelenekler romanın satır aralarına yerleştirilmiş eleştiri unsurları olurken söz konusu çalışma kadın olgusu temelinde şekillenecektir.

Romana konu olan "Benî Verkân" adlı köy, söz edildiği şekilde yukarı Mısır'da Nil nehri kenarındadır. Mekân isminin geçek hayattan alınması hikayedeki eleştiri gücünü vurgularken yazarın üslubundaki eş ve zıt anlamlı kelimeleri birlikte kullanma, ağır duygu tasvirleri gibi unsurlar eseri romantik gerçekçi yapıya sokmaktadır. Olay örgüsünün ustaca kurulduğu romanda hikâye oldukça etkileyicidir. Ancak Tahâ Hüseyin'in ilahi bakış açısıyla anlatıcı-yazar arasındaki geliş gidişleri akışı bozduğu gibi anlaşılmayı güçleştirmektedir.

TAHÂ HÜSEYİN'İN KADIN KARAKTERLERİ

Hikâyede iki kız annesi Zehrâ, kocasının gayrı ahlakî tavrı nedeniyle öldürülmesi sonucu dul kalmıştır. Bu yalnız, güzel kadının namusunu korumakta zorlanan ailesi, köyden çıkması için ona baskı yapmış, uzun bir yolculuktan sonra vardığı kasabada muhtarın yardımıyla ev tutan Zehra yine onun yardımıyla kendisi ve kızları için zengin evlerinde iş bulmuştur. Kocasının günahı kendisine yüklenen Zehra'nın hikâyesi, büyük kızı Henâdî'nin girdiği günahla yeniden köyde son bulurken Henâdî bu günahın diyetini dayısı tarafından öldürülerek ödemiş, küçük kız Âmine ise tercihleriyle yaşamını inşâ etme gücünü göstermiştir. Romanda kendilerinden söz edilen Zennûbe, Hadrâ ve Nefise, kırsalda sıklıkla rastlanan kadın tiplerini simgeleyip sıradanlıkla sürdürdükleri yaşamlarına teslim olan kadınlar olarak karşımıza çıkarken Âmine ile aynı yaşlarda olan Hatice, burjuva bir ailenin kızı olmakla iktisap ettiği yaşam tarzını örneklemektedir. Bunlar arasında rıza göstererek boyun eğdikleri ya da irade göstererek değiştirdikleri yaşamlarıyla okuyucuya örnek olan üç karakter ve taşıdığı misyon aşağıdaki şekliyle ifade edilebilir.

TAHÂ HÜSEYİN'İN KADIN KARAKTERLERİ

Hikâyede iki kız annesi Zehrâ, kocasının gayrı ahlakî tavrı nedeniyle öldürülmesi sonucu dul kalmıştır. Bu yalnız, güzel kadının namusunu korumakta zorlanan ailesi, köyden çıkması için ona baskı yapmış, uzun bir yolculuktan sonra vardığı kasabada muhtarın yardımıyla ev tutan Zehra yine onun yardımıyla kendisi ve kızları için zengin evlerinde iş bulmuştur. Kocasının günahı kendisine yüklenen Zehra'nın hikâyesi, büyük kızı Henâdî'nin girdiği günahla yeniden köyde son bulurken Henâdî bu günahın diyetini dayısı tarafından öldürülerek ödemiş, küçük kız Âmine ise tercihleriyle yaşamını inşâ etme gücünü göstermiştir. Romanda kendilerinden söz edilen Zennûbe, Hadrâ ve Nefise, kırsalda sıklıkla rastlanan kadın tiplerini simgeleyip sıradanlıkla sürdürdükleri yaşamlarına teslim olan kadınlar olarak karşımıza çıkarken Âmine ile aynı yaşlarda olan Hatice, burjuva bir ailenin kızı olmakla iktisap ettiği yaşam tarzını örneklemektedir. Bunlar arasında rıza göstererek boyun eğdikleri ya da irade göstererek değiştirdikleri yaşamlarıyla okuyucuya örnek olan üç karakter ve taşıdığı misyon aşağıdaki şekliyle ifade edilebilir.

Anne Zehra

Geleneğin koynunda büyüyen ve verilenle yetinip kadere rıza gösteren anne Zehra, Benî Verkân adlı köyde yaşarken aldatılmanın acısını içine gömüp kocası ve ailesi için endişelenen bir köy kadınıdır:

⁸ Abdurrahman eş-Şarkâvî, *Kulûb Hâliye*, Kahire, el-Heyetu'l-Misriyyeti'l-Amme li'l-Kitap, 1986.

⁹ Muhammed Hüseyin Heykel, *Zeyneb*, Kahire, Müessesetü'l-Hindâvî li't-Ta'lîm ve's-Sekâfe, 2011.

“Zehra iki kızı ve kocasıyla ait olduğu bu kocaman, orta halli ailenin içinde sakin, mütevazı bir hayat yaşıyordu. Fakat babamız beklendiği gibi vakur ve iyi ahlâklı biri değildi. Kadınlara düşkün, onlarla gönül eğlendirmeyi seven, dürüst bir insanın utanması gereken şeylerden utanmayan biriydi. Yaptıklarının kendi köyü ya da yakın köylerde başına açacağı işlerden habersizdi.

Annemiz kocasının gönül işlerine çok üzülmüyordu. Bir yandan kendisine üzülmürken- kocası gün boyu ya da bütün gece ortadan kaybolduğunda içi kıskançlıkla nasıl da yanardı- diğer yandan da yaptıkları başına bir iş açacak diye kocasına acırdı. Hovardalıkta ısrar etmekle her yerde düşman kazandığını, böylelikle kendisine kötü bir son hazırladığını biliyor, bu sonun kızlarına, gelecek emelleri ve iyi yaşam beklentisine zarar vermesinden korkuyordu.” (Hüseyin 2017:15)

Zehra'nın korktuğu son, kocasının başına geldiğinde ailesi kızlarıyla birlikte köyden çıkmasını istemiştir. O da bir müddet civar köylerde dolaştıktan sonra kalabalık nüfuslu bir kasabada istikrar bularak kızlarıyla birlikte memuriyetle meşgul zengin ailelerin yanında çalışmaya başlar. Her cuma tuttıkları evde bir araya gelen aile fertleri, hafta boyu başlarına gelenleri konuşup dertleştikten sonra ertesi gün yeniden çalıştıkları evlerde işlerine dönerler. Fakat bu rutin kısa süre sonra bozulur.

Mal müdürlüğünde çalışan kocanın geçindirdiği, köy kültürüne daha yakın, orta halli bir ailenin yanında işe giren Zehra; sulama mühendisi yakışıklı delikanlının evini çekip çevirmekten sorumlu büyük kızı Henâdî'nin delikanlı tarafından işgal edilmesi ile yıkılmış, kızlarını yanına alarak söz konusu köyden çıkmaya karar vermiştir:

“Henüz ihtiyar denecek yaşa gelmemiş bu kadın kendini ihtiyarlığa hapsedmişti: Sürekli mahrumiyet, hayatın bütün lezzetlerinden yüz çevirerek ölmeyecek kadarıyla yetinme, acı ve keder dolu, huzur yerine hıyanet ve aldatmayla karşılık bulduğu aşkını tutuşturan geçmişe takılıp kalma.

Dünü için üzgün, yarını için ümitsiz ve bu gününden vaz geçmişti. Hayat onun için geçmişte yaşadıklarından daha hafif olmayan ağır acılara gebeydi. Arkasını döndüğünde de önüne baktığında da karanlıktan başka bir şey görmüyor sağında solunda ona yardım edecek kimseyi bulamıyordu.” (Hüseyin 2017:27)

Çaresizliğe hapsolan Zehra, Âmine'nin başka köyde yeniden çalışarak hayatta kalma teklifini reddederek namuslarından sorumlu gördüğü ağabeyine haber göndermiş, onunla köyüne dönerek ailesiyle yaşamaya başlayacağı yolculukta kızını namusunu temizlemek için öldüren ağabeyine sesiz kalmıştır:

“Anne: Bir kadın onu koruyan babası, erkek kardeşi ya da bir kocası olmadıkça hayatta kalamaz, işlerini düzene koyup güvenlik içinde olamaz.

Âmine: Bizde baba, erkek kardeş ya da koca yok.

Anne: Tam tersi. Bizi koruyacak insanlar var. Kovulduğumuz köy bizim için gidecek en iyi yer. Eğer oraya dönersek bize eziyet edip kovanlar, kadınlarını ve soylularını sürgüne göndermenin bir utanç olduğunu öğrenecekler! Kadın gizlenmesi gereken bir avret, gözetilmesi gereken mahrem ve korunması gereken ırzdır.”

Zehra 20. yüzyılın ilk yarısında orta yaşlı neslin simgesidir. Çaresizlikle büyütülen, yaşamı erkeğin yaşamıyla ilintili, geleneğe ve kadere teslim olmuş bu nesil, çok kısa süre sonra eğitimin yaygınlaşmasıyla ayaklarının üzerinde duran yeni bir nesle dönüşecektir. Romanda büyük kardeş Henâdî'nin hikâyesi anneye aynı çizgide seyrederken Taha Hüseyin kaderin tercihlerle inşa edildiğinin altını çizmiştir.

Abla Henâdî

Aile ocağından kovulduktan sonra yerleştikleri kasabada genç sulama memurunun yanında işe giren Henâdî, fakirlik nedeniyle zengin bekâr erkeklerin yanında çalışan genç kızların bir örneğidir. Mısır edebiyatında sadece söz konusu dönemde kaleme alınan romanlarda değil ikinci dönem romancılar olarak kabul edilen Mahfûz ve Şarkavî'nin eserlerinde de görülen ev çalışanı ile birlikte olma hikâyesi, büyük şehirlerde sıradanlaşırken geleneğin henüz esnemediği söz konusu dönemde ve özellikle kırsalda ölüm cezasıyla karşılık bulur.

Kasabadan çıkıldığından beri sessizleşen Henâdî'nin bu sessizliğinin genç memura gönül vermekten mi yoksa başına gelen musibete üzüntüden mi kaynaklandığına karar veremeyen Âmine, yol boyunca ablasına yaşama sevinci vermeye çalışmış, çölde yol alırken birden konaklamaya karar veren dayısının kalbine hançer saplayarak onu öldürmesini aklından hiç çıkaramamıştır.

Romanda yazar, Henâdî'den bahsettiği cümlelerde onun iç sesine kulak vermek yerine Âmine'nin betimlemeleriyle yetinmiş, bazen gözlerini gökyüzüne dikişini bazen başını yere eğişini ama devamlı üzgün ve çaresiz bekleyişini okuyucuya yansıtmıştır:

“Kardeşim arkada kalbini bıraktığı için böyle üzgün, bu yüzden bizi duymaktan ve sorduklarımıza cevap vermekten âciz. İşlediği hatadan dolayı üzgün olduğunu sanmıştım, buna üzüldüğüne, pişmanlıktan kavrulduğuna eminim ama onunla geçirdiğim geceden sonra arkasına döndüğünde yitik sevdasını, önüne döndüğünde korku ve dehşeti gören, sevdiğinin yanında başına gelecek iyilik ya da kötülük mutluluk ya da acıya râzî bu kadının gerçeğini, üzüntüden eriyerek çıktığım sabahta öğrenmişim.

Ancak korku ve dehşetin, üzüntü ve ümitsizliğin olduğu yöne doğru itilirken direnemediği gibi en ufak bir karşı koyma belirtisi de göstermiyor. İnsana hâkim olup şahsiyetini ve iradesini söküp atan utanca, geleneğe ve kutsala itaat adı verilen bu şey nasıl bir güçtü.” (Hüseyin 2017:51)

Henâdî daha önce benzer bir suç işlediği için köyden çıkarılan ve geriye hikâyesi dönen üç kızın hatırasıyla başına gelecekleri hissetmiş ancak teslim olduğu kaderle annesinin yolundan gitmiştir.

Küçük Kardeş Âmine

Köyden çıktıktan sonra sığındıkları kasabada anne ve ablasına göre daha konforlu bir işte çalışan Âmine’nin görevi, kendi yaşlarında Hatice adlı bir kıza refakat etmektir. Bir süre sonra onunla küttâba gitmeye başlayan, aldığı özel derslere katılan Âmine, zengin yaşamın özelliklerini edinmeye ve bu yaşama alışmaya başlamıştır. Her cuma ailesiyle bir araya geldikleri bakımsız evlerinden ve fakir yaşantılarından muaf tutulmayı istese de anne bu birlikteliklerde ısrarcıdır.

Yazar eğitimin birey üzerindeki tesirini betimlemek için kurguladığı bu kompozisyonda Âmine’yi ailenin en akli başında ve kendine güvenen bireyi olarak karakterize etmekle kalmamış, iradesi ve tercihleriyle yaşamına şekil veren bu genç kıızı hikâyenin baş kahramanı yapmıştır:

“Sesin sadece beni değil annemizi de uyandırmıştı; ağabeyine ‘Bunu yaptın mı Nasır?’ diye bağırıyordu! Göz yaşı akıtmaktan başka yapacak hiçbir şeyi olmayan, kadere teslim olmuş kadınların aptalca ağlamasına boğuldu. Yazıklar olsun sana zavallı kadın! Kana bulanmış göz yaşlarını silmeden sonsuza kadar ağla, yazıklar olsun sana! Bu günahla hiçbir zaman huzur bulmayacaksın!” (Hüseyin 2017:59)

Dayısının ablasını öldürmesinden sonra annesine kin tutan Âmine, başında erkek olmadan kadının hayatta kalamayacağı düşüncesinde olan annesine inatla, öcünü almak için kasabaya dönmüş, her şey planladığı gibi gitmeyip ablasının ırzına geçen delikanlıya âşık olduğunda da iradesine yenilmemiştir.

Tahâ Hüseyin kadının iradesini olumlarken zaman zaman hakarete varacak ifadeler kullansa da onların azmi karşısında hayranlığını sıklıkla ifade etmiştir:

“Kadınların gücü! O günden beri sonsuz güçlerine inanıyorum! Sizi gidi kurnazlar! O günden beri inandım ki hilelerinin ne sonu ne de ölçüsü var! Ey kadınların entrikaları, rol yapma kabiliyetleri, en ağır yükü kaldırma ve her şeye dayanma güçleri!” (Hüseyin 2017:93)

Kasabadan ayrılmadan önceki işine yeniden başlayan, hizmetinde bulunduğu Hatice’nin genç memurla evleneceğini öğrenerek buna engel olan, sonunda delikanlının yanında çalışan hizmetçinin işten ayrılmasını sağlayarak Suâd takma adıyla yerine geçen Âmine, diğer çalışanların başına gelen şeyden ırzını korumayı başarır. Reddederek ablasının öcünü almaya, her kadınla oynaşamayacağını göstermeye çalışırken gence âşık olduğunda nefesine yenilmemiş, bu aşk karşılıklı sevgiye dönüşüp de evleneme teklif ettiğinde hikâyesini açıklamak zorunda kalmıştır:

“Hikâyeyi anlatmam ne kadar sürdü bilmiyorum fakat kendimi şu soruyu sorarken buldum; Şimdi anladın mı? Neden kabul etmediğimi gördün mü? Yüzüme bakabilir misin şimdi? Kısa bir süre bekledikten sonra sanki çok uzak bir yerden gelen sesini duydum: ‘Evet! Senden başka kimsenin yüzüne bakamazken sadece senin yüzüne bakabilirim. Hâlâ intikam almak istiyor musun?’ Gözlerinden yaş akarken ona yenik, kırgın ve kalbi solgun bir kadının cevabını verdim. Ne kadar zaman sonra bilmiyorum ‘bunu öğrenmeden önce ayrılabilirdik fakat şimdi ayrılmamız mümkün değil’ dedi. Bizi karanlıklara gömen bu nedenin aydınlığa çıkartması şaşırtıcı değil mi? Birbirimize destek olmadıkça yolumuzu bulamayız. Bu yük kendi başına taşıyabileceğinden daha büyük, bırak da Allah’ın bizim için karar vereceği güne kadar bu yükü birlikte taşıyalım.” (Hüseyin 2017:135)

Taha Hüseyin Âmine’yi karakterize ederken kaldığı evlerde aldığı eğitimin onun hayatını şekillendirme ve iradesini güçlendirmeye etkisini olay örgüsü içinde oldukça iyi dokumuş, söz konusu dönemde kadın konusunda yapılan tartışmalarda safını belirlemiştir. Ancak yukarıda ifade edilen köy kızlarıyla büyük toprak sahibi beylerin kızları arasındaki özgürlük farkı burada vurgulanmalıdır. Âmine’nin refakat ettiği Hatice, aldığı eğitime rağmen ailesinin kararlarına bağlı bir genç kız olarak karakterize edilmiştir. Onların özgürleşmesi Mısır’da üniversite eğitiminin yaygınlaşmasından sonra gerçekleşecektir.

Cahilliğin kadın üzerine olumsuz etkisine örnek olarak verdiği rakkas Zennûbe yaşlandığında tefecilik yapmış, Hadre kadınlara sattığı süs eşyalarıyla ekmeğini çıkarmış, Nefise ise büyücülükle geçimini sağlamıştır. Kırsalda sıklıkla rastlanan bu kadınlardan Zennûbe, genç kızları zengin evlerine yerleştirip komisyon almakla ünlenmiştir.

Romanda 20. yüzyılın ilk çeyreğinde modernitenin kırsala nasıl yansıdığını da görmek mümkündür. Tarımla uğraşmayan, memuriyetten kazandıkları paraya göre refah seviyeleri değişen eğitilmiş kesimden bir kısmı yer sofrasında yemek yiyip köy âdetlerini korurken diğer kısmı giyim kuşam ve ev eşyalarında batılı tarzı benimsemiştir:

“Kumaş ve ayakkabı ticaret yapan, Mısır’dan getirip köy ve kasabalarda sattıkları mallardan büyük gelir elde ederek beyler gibi yaşayan tüccarlar, yer yerine masaya kurdukları sofralarında mısır yerine buğday ekmeği tüketirken bakır kaplar yerine süslemeli tabaklar kullanıp, konuşmalarında bayağı ifadelerden kaçınmışlardır. Kadınları ipek elbiselere bürünüp yüzlerine peçe, burunlarına altın veya yaldızlı gümüş kafesler koyarak dışarı çıkarlar.” (Hüseyin 2017:16)

Bekar entelektüellerin eve hizmetçi alırken tutumları ve örfî değerleri tamamen göz ardı ederek onlarla gayri meşru ilişki kurmaları romanın eleştiri unsurları arasındadır:

“Yeni efendim mütebessim ve keyifli bir halde bakışlarını yüzüme uzunca bir süre diktikten sonra bütün bedenimi gözleriyle muayene etmeye başladı. Satın almak istediği bir malzemeyi kontrol ediyor gibiydi. Elinden gelse bunu eliyle yoklayarak yapacaktı fakat görünen o ki kendisinde kalan haya kırıntısıyla bundan çekinmiş, kadını elbisesinden soyan huzursuz edici bakışlarla yetinmişti. Elimden geldiğince kendime hâkim olup endişemi, onu rahatsız edecek öfkemi gizlemiştim. Adımı, ailemi, hayatımı sorduğu sorulara süslü cevaplar verdim. İnanarak ya da önemsemeyen beni dinlerken bilmek istediği şey sadece sesim ve konuşma biçimimdi. Benden yürümemi, yaklaşmamı, uzaklaşmamı, sağa -sola dönmemi istedi. İsteddiği her şeyi yaptım. Sakinleşmiş ve kendime gelmişim. İçimden ‘Bu delikanlı nasıl köle alınacağını biliyor gerçekten.’ dedim.” (Hüseyin 2017:119)

Mısır’da özellikle II. Dünya Savaşı yıllarında bekar erkeklerin hizmetinde çalışmaya başlayan genç kızların maruz kaldığı bu durum, söz konusu dönemi konu edinen romanların sorunsalları arasında yer almıştır. O yıllarda sayısı gittikçe artan yabancı unsurlar ve fakirlik bunu tetiklerken kadını birey olarak tasarlayan ve iradesiyle yaşamına sahip çıkmasına vurgu yapan sınırlı sayıda yazardan biri Tahâ Hüseyin olmuştur.

SONUÇ

Romanın toplumsal yaşamı betimleme ve söz konusu dönemde tartışılan olguları sorunsallaştırma gücü bir ulusun yaşam döngüsünü anlama, değişimin gücü ve hızını belirlemede oldukça etkilidir. Mısır’da Batılılaşma sürecinde yaşananlar, direncin gücü ve değişkenleri hakkında fikir verirken hedef gösterilen din olgusu yerine geleneğin baskın gücü ve toplumsal yapıdaki derinliği bu olgu üzerindeki baskıya da işaret etmektedir.

Batı’yla temastan sonra yaşanan değişimin temel sorunsallarından biri olan kadın olgusunun gelenekle şekillenen sınırları dinî reformistlerin gayretleriyle genişlemeye başlarken eğitim ve eş seçme hakkı üzerinde verilen hükümlerde geleneğin baskısı uzun süre devam etmiş, erkek egemen bir toplumda onun eğitimine verilen cevaz da erkeğin konfor alanıyla sınırlı kalmıştır.

Söz konusu dönemde dini literatüre hakimiyeti yanında eleştirel bakış açısıyla olguları analiz eden Taha Hüseyin’in bireyin tercihleriyle yaşamını inşa etmeye vurgusu bir anlamda tevekkül anlayışına da eleştirirdir. *Şeceratu’l-Bûs* romanında kadın ve tevekkül konusunu işleyen yazarın araştırmanın konusu olan *Duâu’l-Keravân (Keravân Kuşunun Çağrısı, 1944)* adlı romanında da benzer konuları ele aldığı görülür.

Roman 20. yüzyılın ilk çeyreğinde fakirlik, modernite ve toplumsal yapıda yaygın gelenekleri sorunsallaştırmış, farklı karakterlerle kadının yaşam sorumluluğunu üstlenme gücüne işaret etmiştir. Kırsalda köy kızlarıyla aristokrat aile kızları arasındaki farkın da işlendiği romanda birey olmak için eğitimin yeterli olmadığı kadının iradesini kullanarak yaşamını inşa etme cesareti göstermesi vurgulanmıştır.

135 sayfadan oluşan romanda yazarın ilahi bakış açısıyla kahraman bakış açısı arasında geçiş sıklığı, kullandığı secili üslup, eş anlamlı ve zıt anlamlı kelimelere çokça yer vermesi modern nesre muhalif tutum oluşturmuştur. Sağlam hikâye örgüsü ve küçük hacmine rağmen kalabalık karakterleriyle okuyucunun ilgisini çeken romandaki uzun betimlemeler zaman zaman okuyucuyu sıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Cevher, H. M. (1958). *Acîbu’l-Esâr fi’t-Terâcim ve’l-Ehbâr Abdurrahmân el-Ceberûti. Lecnetu’l Beyân el-Arabî, Kahire.*

- Çaviş, Abdülaziz. (1929). el-İtticâhât es-Siyasiyye ve'l-fikriyye fi'l-edebi'l-Arabiyyi'l-Mısır. Kahire, Dâru'l-Mektebi'l-Endülüs.
- Dayf, Ş. (1961). el-Edebu'l-Arabiyyi'l-Muâsır fi Mısır. Dâru'l-Meârif, Kahire.
- ed-Dusûkî, U. (1966). Fi'l-Edebi'l-Hadîs. C: 1, Kahire, Matbaatu'l-Lecenetu'l-Beyan.
- Emîn, K. (2012). Tahrîru'l-Mer'e. Hindâvî, Kahire.
- Heykel, M. H. (2011). Zeyneb. Kahire, Müessesetü'l-Hindâvî li't-Ta'lîm ve's-Sekâfe.
- Hüseyin, T. (2014). Edîb. Kahire, Müessesetü'l-Hindâvî li't-Ta'lîm ve's-Sekâfe.
- Hüseyin, T. (1992). Eyyâm. Cilt: I-II-III. Müessestu'l-Ehrâm, Kahire.
- Hüseyin, T. (1944). Duâu'l-Keravân. Kahire, Hindâvî.
- Hüseyin, T. (2013). Şeceratu'l-Bû's. Kahire, Müessesetü'l-Hindâvî li't-Ta'lîm ve's-Sekâfe.
- El-Muhâfaza, A. (1987). el-İtticâhâtu'l-Fikriyye inde'l-Arap fi Asrı'n-Nahda, el-Ehliyye li'n-Neşri et-Tevzî. Beyrut.
- Eş-Şarkâvî, A. (1986). Kulûb Hâliye. Kahire, el-Heyetu'l-Mısriyyeti'l-Amme li'l-Kitap.
- Eş-Şeyyâl, C. (1951). Târîhu't-Terceme ve'l-Hareketi's-Sekâfiyye fi 'aşri Muḥammed 'Alî. Kahire, Dâru'l-Mektebi'l-Endülüs.
- Et-Tahtâvî, R. R. (2011). Tahlîsu'l-İbrîz fi Telhîsu'l-Pâriz. Hindâvî, Kahire.